

מבוא

לתלמיד/ה שלום, ותודה שבחרת לקנות ספר זה.

מטרתו של הספר לשמש לך כלי נוח ומעולה להכנה לבחינת הבגרות ביחידת הספרות לבתי הספר הדתיים (שאלון 9181) במועד קיץ תשע"ט שיחול בי"ד בסיוון תשע"ט (17.6.19), יהי רצון שהספר אכן יצליח למלא את ייעודו ואת מטרתו - שתהיה לך בחינת בגרות מצוינת ומוצלחת בציון גבוה.

מבנה שאלון הבגרות ותוכן הספר

סדר היצירות בספר נקבע בהתאם למבנה בחינת הבגרות:

הפרק הראשון בבחינה

פרק זה כולל את שאלות 1-3, ועוסק בסיפורת. הפרק כולל שאלה אחת על מעשה חכמים ושתי שאלות על סיפור קצר. מתוך שלוש השאלות בפרק הראשון יש לענות על שאלה אחת (25 נקודות).

יש לציין כי על פי ההוראות (המופיעות בתחילת הבחינה) נאסר להביא יצירות מודפסות (כמו סיפורים קצרים) לבחינה. עם זאת, בשאלה הראשונה שבבחינה הקרובה אשר תעסוק במעשה החכמים "בתו של רבי עקיבא והנחש", יופיע מעשה החכמים במלואו (גם בספר הוא כמובן מופיע במלואו).

לכן בספר יש סיכום מקיף על **מעשה החכמים: "בתו של רבי עקיבא והנחש"**, הברור ביותר והמומלץ למענה על השאלות בפרק הראשון.

נוסף על כך מופיע סיכום מקיף על הסיפור הקצר **"כינורו של רוטשילד"** מאת צ'קוב, כדי לתת לך אפשרות מענה נוספת.

הפרק השני בבחינה

פרק זה כולל את שאלות 4-12, ועוסק ביצירות מאת עגנון ובדרמה. מתוך תשע השאלות בפרק השני יש לענות על שאלה אחת (35 נקודות). בין תשע השאלות בפרק תופיע בוודאות שאלה ספציפית על הנובלה "תהילה", ועוד שאלה ספציפית על הדרמה "אנטיגונה" מאת סופוקלס.

לכן בספר יש סיכום מקיף על ה**נובלה "תהילה" מאת עגנון** ועל ה**דרמה "אנטיגונה" מאת סופוקלס**. בפועל בבחינה יש לכתוב רק על אחת משתיהן, והבחירה נתונה לך.

יש לציין כי ללימוד יצירות אלו דרושה קודם כול קריאה יסודית שלהן, וזו האחריות שלך. אני מצדי אשתדל לשכנע אותך לעשות זאת, ולא להסתפק בקריאת הסיכומים בלבד.

- כדי להצליח לכתוב תשובת מצוינת בבחינת הבגרות לא מספיק לקרוא רק את הסיכום. הבוחן שקורא את בחינת הבגרות שכתבת מבין מיד אם קראת את היצירה במלואה או לא.
- אני מזכיר כי על פי ההוראות (המופיעות בתחילת הבחינה) אין אפשרות להביא יצירות מודפסות לבחינה, לכן ידע מקיף של פרטי היצירה הוא הכרחי, כדי להימנע מטעויות מביכות.
- מעבר לכך, מדובר ביצירות נפלאות מעניינות וממש לא ארוכות. אפשר להשלים את קריאתן בימים ספורים.

הפרק השלישי בבחינה

פרק זה עוסק בשירה, ויש לענות על שתי שאלות (לכל שאלה 20 נקודות). יש לשים לב כי הפרק השלישי מחולק לשניים:

החלק הראשון בפרק השירה

יש לענות על שאלה אחת משאלות 13-16, הכוללות שירים משירת ימי הביניים ומשירת ביאליק. בספר יש סיכום מקיף על שני שירים משירת ימי הביניים: **"ישנה בחיק ילדות"** מאת רבי יהודה הלוי, **"ראה שמש"** מאת רבי שלמה אבן גבירול. נוסף על כך מופיע סיכום מקיף על השיר **"הכניסיני תחת כנפך"** מאת ח"נ ביאליק. בפועל בבחינה יש לענות על שיר אחד מבין השלושה שמופיעים בספר. חשוב לציין כי השיר מופיע בשאלה, ואין צורך לזכור אותו בעל פה.

החלק השני בפרק השירה

יש לענות על אחת משאלות 17-20. שאלות אלו מתייחסות לארבעה נושאים בשירת המאה ה-20:

(1) אדם מול בוראו

(2) שירים בצל השואה

(3) זוגיות ואהבה

(4) אדם וזהותו

כל שאלה משאלות 17-20 כוללת שני סעיפים:

- בסעיף א על התלמיד לענות לשאלות על שיר שמופיע בבחינה (בתוכנית הלימודים הוגדר מראש השיר שיופיע בכל נושא).

- בסעיף ב על התלמיד לענות לשאלות על שיר נוסף שלמד בנושא (השיר נמנה עם רשימה שהוגדרה מראש). שיר זה איננו מופיע בבחינה, ויש לזכור אותו בעל פה. מתוך ארבעת הנושאים שבחלק זה בספר יש מענה לשני נושאים:

בנושא "זוגיות ואהבה" יש סיכום מקיף על השיר **"נפרדנו כך" מאת לאה גולדברג**. השיר הנוסף בנושא "זוגיות ואהבה" (שנועד לסעיף ב' בשאלה) הוא **כאשר היית פה" מאת זלדה**. בנושא "אדם וזהותו" יש סיכום מקיף על השיר **"פיגומים" מאת ארז ביטון**. השיר הנוסף בנושא "אדם וזהותו" (שנועד לסעיף ב' בשאלה) הוא **"שני יסודות" מאת זלדה**.

לסיכום

בבחינה יש לענות על ארבע שאלות. לפי המלצתי, על הבחינה שלך להיראות כך:

- שאלה מן הפרק הראשון - מעשה מספרות חכמים: "בתו של רבי עקיבא והנחש".
- שאלה מהפרק השני - "תהילה" מאת עגנון או הדרמה "אנטיגונה" מאת סופוקלס.
- שתי שאלות מהפרק השלישי - שאלה אחת על שירת ימי הביניים או על שירת ביאליק. שאלה שנייה על אחד משני הנושאים הבאים: "זוגיות ואהבה" או "אדם וזהותו".

כיצד כותבים תשובה לשאלת בגרות?

- נתחיל בהנחת יסוד פשוטה וברורה: כפי שהכנה לריצת מרתון חייבת להתחיל בריצות שהולכות ומתארכות עד לאורך המלא של המרתון, כך גם הכנה לבגרות חייבת לכלול כתיבת תשובות לשאלות בגרות, עד לסימולציה מלאה המדמה את הבחינה בהיקפה ובזמן המוקצב לה.

- איך ניגשים למשימה של כתיבת תשובה? ראשית יש להכיר את היצירה היטב, לקרוא אותה ואת הסיכום בקריאה מעמיקה, ולא להסתפק בקריאה ברפרוף. בספר ישנן דוגמאות רבות לתשובות לשאלות בגרות. חשוב לעבור עליהן היטב ולהיעזר בהן.
- לאחר שחשים כי אנו מכירים היטב את היצירה, יש לגשת למלאכת הכתיבה על פי המבנה הבא:

א. פתיחת התשובה

הפתיחה כוללת את שם היצירה, את שם המחבר, את סוגת היצירה (מעשה חכמים, נובלה, דרמה, שיר משירת ימי הביניים, שיר משירת המאה ה-20) ותיאור ראשוני וכללי של היצירה, שנותן הכנה להמשך ומשרת את גוף התשובה.

ב. גוף התשובה

זהו החלק החשוב ביותר כי הוא המענה לשאלה עצמה. חשוב לענות על כל מרכיבי השאלה, ולהיזהר שלא להחסיר אף מרכיב (לכן אני ממליץ לסמן בדף הבחינה את מרכיבי השאלה השונים במספרים וגם להדגיש כל מרכיב בצבעים שונים). בגוף התשובה יש להשתמש בלשון השאלה, וכך תהיה התשובה מכוונת במדויק למה שנשאלת עליו. חשוב להביא מן היצירה דוגמאות התומכות בתשובה. אם מדובר בשיר שכתוב בבחינה, אפשר ואף חשוב לצטט ולהסביר את הציטוט. כך גם ניתן עוד נפח ועומק לתשובה.

ג. סיכום

השלב האחרון בתשובה. שלב זה תמיד מתחיל במילה "לסיכום". בסיכום אנו חוזרים על עיקרי התשובה, ומוסיפים תוספת קטנה של משמעות, כדי שלא תתקבל תחושה שאנו רק חוזרים על עצמנו, וכדי לסיים את התשובה בהתרשמות מאמירה משמעותית וחזקה.

• טיפים חשובים

- אין להאריך יותר מדי בפתיחה. על הפתיחה להיות קצרה במידה משמעותית מגוף התשובה.
- לשים לב שאנו משתמשים ברובד הלשוני המתאים. לא חייבים להשתמש בשפה גבוהה, אך ממש לא מתאים להשתמש בסלנג או בשפה נמוכה.
- לשים לב שאנו לא חוזרים על עצמנו רק כדי לתת נפח לתשובה.
- חשיבה מקורית והבעת עמדה אישית נותנות ערך מוסף לכתיבה, ומעלות את הציין. לכן חשוב שהן יופיעו בכל תשובה. עם זאת, חשוב שהדעה המובעת תהיה מנומקת ומבוססת באופן סביר והגיוני על הכתוב ביצירה.

הנחיות להכנה לבחינה

• הכרת הבחינה

כדי להכיר את הבחינה ולהבין את המבנה שלה, צריך מן הסתם לראות אותה. כיצד? פשוט מאוד:

- ◆ יש להיכנס לרשת האינטרנט ולחפש בגוגל: "שאלוני בחינה".
- ◆ יש להיכנס לתוצאה הראשונה בחיפוש, שבה מופיע אתר "מאגר בחינות בגרות" של משרד החינוך.
- ◆ באתר זה של משרד החינוך יש מערכת חיפוש, ובה יש להזין את סמל השאלון: "9181 ספרות". כך אפשר לראות את ארבעת השאלונים מן השנתיים האחרונות (לפני כן היה סמל שאלון אחר).
- ◆ יש להיכנס לקישור של כל אחד מארבעת השאלונים ולקרוא אותם בעיון.

• עמידה בזמנים

עניין חשוב ואף קריטי הוא נושא הזמנים. על פי ההוראות, משך זמן הבחינה הוא רק שעה וחצי (90 דקות), וחשוב מאוד להפנים את הנתון הזה ולהיערך אליו כראוי. ביחס למשימות שבבחינה שעה וחצי הן זמן לא רב, ואם אין לך הקלה של הארכת זמן, אז הבחינה היא בהחלט בלוח זמן לחוץ.

התקלה שעלולה לקרות היא שלא תספיק/י לסיים את הכתיבה. לכן חשוב מאוד לתרגל חלוקת זמנים ולא לחרוג ממנה!! להלן חלוקת הזמן המומלצת:

- ◆ 20 דקות לשאלת הפרק הראשון (מעשה חכמים).
- ◆ 25 דקות לשאלת הפרק השני (תהילה או אנטיגונה).
- ◆ 20 דקות לשאלה הראשונה בפרק השלישי (שירת ימי הביניים או ביאליק).
- ◆ 25 דקות לשאלה השנייה בפרק השלישי (שני שירים בנושא "אהבה וזוגיות" או בנושא "אדם וזהות").

• סימולציות

לאחר סיום הלימוד בספר שכולל גם תרגול שאלות יש לתרגל את שני שאלוני הבגרות האחרונים (קיץ תשע"ז, חורף תשע"ז). יש להדפיס אותם בשלמותם ולענות עליהם באופן מלא, על פי כל ההוראות הכתובות בהם.

חשוב מאוד לא לוותר, ולענות על הבחינה בשעון עצר ("סטופר"), למדוד זמנים, ולעבוד בהתאם לחלוקת הזמנים.

פרק ראשון — סיפורת

הלל על גג בית המדרש

1. אָמְרוּ עָלָיו עַל הַלֵּל הַזֶּקֶן, שֶׁבְּכָל יוֹם וַיּוֹם הָיָה עוֹשֶׂה וּמְשַׁתְּפֵר בְּטַרְפְּעִיק (חצי דינר).
2. חָצִיו הָיָה נוֹתֵן לְשׁוֹמֵר בֵּית הַמְדָּרֶשׁ, וְחָצִיו לְפִרְנָסָתוֹ וּלְפִרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵּיתוֹ.
3. פֶּעַם אַחַת לֹא מָצָא לְהַשְׁתַּכֵּר וְלֹא הִנִּיחוֹ שׁוֹמֵר בֵּית הַמְדָּרֶשׁ לְכַנֵּס;
4. עָלָה וְנִתְלָה וַיֵּשֶׁב עַל פִּי אַרְבָּה, בְּדֵי שִׁישׁ מֵעַד דְּבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים מִפִּי שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן.
5. אָמְרוּ: אוֹתוֹ הַיּוֹם עָרַב שַׁבַּת הָיָה, וְתִקּוּפַת טַבַּת (עונת החורף) הָיְתָה,
6. וַיֵּרֵד עָלָיו שִׁלְג מִן הַשָּׁמַיִם.
7. כְּשֶׁעָלָה עַמּוּד הַשַּׁחַר אָמַר לוֹ שְׁמַעְיָה לְאַבְטָלְיוֹן:
8. אַבְטָלְיוֹן אָחִי, בְּכָל יוֹם הַבַּיִת מְאִיר וְהַיּוֹם אֲפֹל, שָׁמָּא יוֹם מְעַנֵּן הוּא?
9. הִצִּיצוּ עֵינֵיהֶם וְרָאוּ דְמוּת אָדָם בְּאַרְבָּה.
10. עָלוּ וּמָצְאוּ עָלָיו רוּם שֶׁלֹּשׁ אַמּוֹת שִׁלְג.
11. פָּרְקוּהוּ וְהִרְחִיצוּהוּ וְסָכּוּהוּ וְהוֹשִׁיבוּהוּ כְּנֶגֶד הַמְדוּרָה.
12. אָמְרוּ: רָאוּי זֶה לְחַלֵּל עָלָיו אֶת הַשַּׁבַּת.

(מסכת יומא, דף ל"ה, ע"ב)

פרשנות הגמרא הקלאסית

נביא להלן, באופן מעובד, את מה שהעירו שניים מגדולי פרשני הגמרא על סיפור זה.

פרשן הגמרא המהרש"א (רבי שמואל אליעזר הלוי איידלס) מסביר את עניין דרישת התשלום לשומר כתנאי לכניסה לבית המדרש:

אפשר, משום שהיו בתי מדרשות שלהן בשדה והיה צריך בשמירה. או גם, (לפי פרוש נוסף) שלא היו מניחים לכל אחד להפגס לבית המדרש כפי שהיה רבן גמליאל מכריז: כל תלמיד שאין "תוכו כברו" (פנימיותו בתדמיתו החיצונית) לא יפגס לבית המדרש, ועל דרך זה הושיבו שומר. (כלומר, דרישת דמי הפניסה הגבוהים לבית המדרש נועדה לבדק את רצינות פגנותו של הלומד)

פירוש ה"עיון יעקב" (פירוש על אגדות הגמרא המופיע בספר עין יעקב מאת רבי יעקב ריישר) מסביר את אמירתם של שמעיה ואבטליון על הלל: "ראוי זה לחלל עליו את השבת":

למרות תנאי מזג האויר הקר במיוחד בתקופת טבת (עונת החורף) סבן עצמו הלל בשביל אהבת התורה, וסמך עצמו על מה שכתוב (קהלת ה, ה) "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

ומכאן נתן להבין את מה שאמרו שמעיה ואבטליון על הלל: "ראוי זה לחלל עליו את השבת", כי לכאורה קשה, מאי שונה זה מאדם אחר, שהרי אפלו על תינוק בן יומו מחללים את השבת, ומה חשיבותו של הלל שנאמר עליו שהוא "ראוי".

אלא ודאי אפשר שאם אחר שהיה נוהג כך נתן היה לראותו כמי שמאבד עצמו לדעת (כלומר מתאבד), שלא היה לו להביא עצמו לידי סכנה כזו שיצטרך לחלל עליו את השבת, רק בזה (בהלל), שעשה הכל לכבוד התורה, ראוי לחלל עליו את השבת אפלו במקרה מעין זה.

מבנה הסיפור

1. אמרו עליו על הלל הזקן, שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפיק (חצי דינר).
2. חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.
3. פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש לפגוש;
4. עלה ונתלה וישב על פי ארבה, כדי שישמע דברי אלהים חיים מפיו שמעיה ואבטליון.
5. אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת (עונת החורף) היתה,
6. וירד עליו שלג מן השמים.
7. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון:
8. אבטליון אחי, בכל יום הבית מאיר והיום אפל, שמא יום מענן הוא?
9. הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארבה.
10. עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג.
11. פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה.
12. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת.

א. אקספוזיציה

ב. הסיבוך

ד. ההתרה

ג. נקודת המפנה

העתיקה / או צילום מספר זה הם מעשה לא חינוכי, המהווה עברה פלילית.

- א. **האקספוזיציה** היא המבוא שבו נמסרים פרטים בעלי ערך להבנת הסיפור. אנו לומדים כיצד התנהלו חייו של הלל הזקן באופן כללי: כיצד שילב בחייו עבודה ולימוד תורה. בכל יום עבד והשתכר חצי דינר, כאשר חציו נתן לשומר בית המדרש כדי שיוכל להיכנס וללמוד, וחציו נועד לפרנסתו ולפרנסת אשתו וילדיו.
- ב. **הסיבוך** הוא השלב שבו מופיעה הפרה של המצב התקין שהיה לפני כן, כי גיבור הסיפור עומד בפני בעיה קשה, שלפחות במבט ראשון נראית בלתי פתירה. בניגוד לשגרה הרגילה, בפעם ההיא לא הצליח הלל למצוא עבודה ולהשתכר כסף. למרות בקשותיו לא נתן לו השומר להיכנס לבית המדרש. הלל לא ויתר, עלה במאמץ לגג, וישב על פי הארובה כדי לשמוע את דברי התורה של שמעיה ואבטליון, אך החורף היה במלוא עוזו, ושלג התחיל לרדת עליו.
- ג. **נקודת המפנה** היא שיא הסיפור. זהו השלב המפתיע שבו מה שתואר עד כה בעלילה משתנה באופן מהותי. עד כה עסקו שמעיה ואבטליון אך ורק בלימוד התורה, שהוא "דברי אלוקים חיים", בלי להתייחס לגורמים חיצוניים. אך פתאום שם לב שמעיה שמהו השתנה בבית המדרש: בכל יום בית המדרש מוצף אור, וכעת שוררת אפלה. הוא משתף את החברותא שלו אבטליון בתמיהתו, ומעלה שאלה: האם זהו יום מעונן? שמעיה ואבטליון נושאים עיניהם מעלה, ומזהים דמות אדם בארובה. הם עולים ומוצאים אותו קבור תחת שלוש אמות של שלג (כמטר וחצי!!). אם עד כה הלל הוא שעשה את המאמץ כדי להתקרב לשמעיה ולאבטליון, אך ללא הצלחה, כעת המגמה מתהפכת והם שעולים כדי להתקרב אליו.
- ד. **ההתרה** היא השלב המתפתח מתוך נקודת המפנה, ומסמן את הפתרון לסיבוך. על אף שמדובר בשבת, שמעיה ואבטליון עצמם רוחצים וסכים את הלל, ומושיבים אותו מול המדורה. הם אף מוסיפים אמירה אישית על הלל: הוא האדם הראוי שיחללו עליו את השבת. זוהי אמירה המבטאת הערכה מיוחדת, וברור שמכאן ואילך תירקם קרבה מיוחדת בין הלל הזקן לשני גדולי הדור שמעיה ואבטליון.

ניגודים בסיפור

אמצעי עיצוב בולט בסיפור הוא השימוש בניגודים. מעיון בסיפור אפשר לזהות שבעה זוגות בולטים של ניגודים:

- (1) **ניגוד בין הנורמה של המציאות הרגילה למקרה יוצא הדופן.**
ביחס להלל: "בְּכָל יוֹם יוֹם" אל מול "פְּעַם אַחַת" (שורות 1-3).
ביחס לשמעיה ולאבטליון: "בְּכָל יוֹם הַבַּיִת מְאִיר וְהַיּוֹם אֶפֶל" (שורה 8).
- (2) **ניגוד בין חוץ לפנים.**
בחוץ נמצא שומר בית המדרש, המסרב לתת להיכנס למי שאין בידו יכולת לשלם, אל מול **הפנים** שבו נמצאים שמעיה ואבטליון, המדברים דברי אלוהים חיים. הלל נשאר **בחוץ**, אך בסוף הסיפור שמעיה ואבטליון הם שמכניסים אותו **פנימה** (כפי שיפורט בהמשך - הפנים והחוץ הם גם מוטיב).
- (3) **ניגוד בין מעלה למטה.**
אמנם הלל בחוץ, אך הוא זה שנמצא למעלה. שמעיה ואבטליון צריכים **לעלות** אליו מלמטה, כדי לחלץ אותו מן השלג. אפשר לראות בכך ביטוי סמלי **לעליונותו הרוחנית** של הלל.
- (4) **ניגוד בין אור לאפלה.**
שמעיה אומר לאבטליון: "בְּכָל יוֹם הַבַּיִת מְאִיר וְהַיּוֹם אֶפֶל" (שורה 8). אפשר לראות בכך סמל לעיוות מוסרי שיש לתקנו.
- (5) **ניגוד בין ניכור ליחס אישי.**
בתחילת הסיפור בולטים **הכללים הפורמליים המנוכרים**, הבאים לידי ביטוי בהתניית הכניסה לבית המדרש על ידי השומר בדמי כניסה גבוהים ובחוסר נכונותו של השומר לוותר אפילו למי שנכנס לשם יומיום. בסוף הסיפור בולט **היחס האישי ששמעיה ואבטליון** מרעיפים על הלל, כאשר הם עצמם מסלקים מעליו את השלג, רוחצים אותו וסכים אותו כדי לעזור לו להתאושש (גם הביטוי "אֶבְטְלִיּוֹן אָחִי", שבו משתמש שמעיה,